12. **Politics of ...**
Almost all the political p... populistic slogans for securing their ... reservations, free water and electricity, food grains at very low prices etc. are some of such schemes. Such populistic decisions do not take into account the increasing revenue needs of the state and ultimately leads to financial crisis.

13. **Irrelevance of Party Manifestos**
As part of the election campaign, every contesting party issues its manifesto. But the document has become a mere formality and is loosing its significance. No party refers to its manifesto seriously and there is not much difference in the contents of various manifestos. Every election manifesto comes up with populist policies and promises. Moreover the differences among major political parties on critical issues of domestic policies are hardly visible.

14. **Use of Extra-Constitutional Means to Power**
Political parties have been using non-parliamentary and extra-constitutional means for gaining power instead of resorting to peaceful and constitutional means. All the political parties resort to strikes, gheraos, bandhs etc for securing party gains. During elections some political parties resort to malpractices like booth capturing, rigging, forced voting, poll violence and forcible prevention from voting.

Indian party system has been the product of the social, economic, cultural, ...guistic, religious and regional pluralism which has been a basic feature of Indian ...ciety. Indian party system has been a fast changing and developing multi-party ...tem. It has come out of the age of one-party dominant-multi party system and ...v is developing as a real multi-party system. The existence of several political ...ties both national and regional, has kept the Indian political party scenario very ...nplex.

Scanned with CamScanner

অধ্যায় ৩

ভাৰতীয় দলীয় ব্যৱস্থা
(Indian Party System)

ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ প্ৰায় ছয় দশক পূৰ্বে অৰ্থাৎ ১৮৮৫ চনত ভাৰতত কংগ্ৰেছ দলৰ জন্ম হয় আৰু সেই সময়ৰ পৰা ভাৰতবৰ্ষত সু-সংগঠিত ৰাজনৈতিক দলীয় ব্যৱস্থা আৰম্ভ হোৱা বুলি ক'ব পৰা যায়। গণতন্ত্ৰ কৃতকাৰ্যতাৰ বাবে ৰাজনৈতিক দলৰ অতিশয় প্ৰয়োজন। ভাৰতবৰ্ষত কংগ্ৰেছ দলৰ জন্মৰ পিছত ১৯০৬ চনত মুছলীম লীগ আৰু ১৯১৫ চনত হৰিদ্বাৰ কুম্ভ মেলা (Haridwar Kumbh Mela)ত হিন্দু মহাসভা নামৰ দুটা সাম্প্ৰদায়িক দল গঠিত হৈছিল। ইয়াৰ পিছত ১৯২৫ চনত 'ভাৰতৰ কমিউনিষ্ট দল' (চি পি আই)ৰ জন্ম হৈছিল। স্বাধীনতাৰ পিছত ভাৰতবৰ্ষত বহুত ৰাজনৈতিক দল গঠন হোৱাৰ ফলশ্ৰুতিত ভাৰতবৰ্ষ এখন বহুদলীয় ব্যৱস্থা থকা ৰাষ্ট্ৰত পৰিণত হৈছে।

ভাৰতবৰ্ষত প্ৰথম সাধাৰণ নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত হৈছিল ১৯৫১-৫২ চনত আৰু সেই নিৰ্বাচনত ১৪ টা ৰাষ্ট্ৰীয় দল তথা পঞ্চাছটাতকৈও অধিক ৰাজ্যিক পৰ্যায়ৰ দলৰ প্ৰাৰ্থীয়ে প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰিছিল। প্ৰথম সাধাৰণ নিৰ্বাচনত কংগ্ৰেছ দলে অভূতপূৰ্ব সফলতা লাভ কৰিছিল। ভাৰতবৰ্ষত বহুত ৰাজনৈতিক দল গঠিত হ'লেও কংগ্ৰেছ দলৰ প্ৰভুত্ব চলি থকা দেখা যায়। সেইবাবে মৰিছ জোনছে ভাৰতত 'একদলৰ প্ৰভুত্ব' (One Party Dominance) আৰু ৰজনী কোথাৰিয়ে 'কংগ্ৰেছ ব্যৱস্থা' (Congress System) চলা বুলি অভিহিত কৰিছে। অৱশ্যে, ২০১৪ চনৰ লোকসভাৰ সাধাৰণ নিৰ্বাচনত ভাৰতীয় জনতা পাৰ্টিৰ শক্তিশালী উত্থানে এই ধাৰণাৰ কিছু পৰিমাণে সলনি ঘটাইছে।

ভাৰতীয় দলীয় ব্যৱস্থাৰ বৈশিষ্ট্য
(Characteristics of Indian Party System)

আধুনিক গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰত ৰাজনৈতিক দলীয় ব্যৱস্থা এটা অপৰিহাৰ্য উপাদান। ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাজনীতিত দলীয় ব্যৱস্থা বিদ্যমান। অৱশ্যে বৰ্তমানলৈ ভাৰতত বহুদলীয় ব্যৱস্থাৰ পূৰ্ণ বিকাশ ঘটা নাই। ভাৰতীয় দলীয় ব্যৱস্থাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ তলত দিয়া ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰি—

১। বহুদলীয় ব্যৱস্থা (Multi-party System) ঃ

ভাৰতীয় দলীয় ব্যৱস্থাৰ প্ৰকৃতি হ'ল বহুদলীয়। ভাৰতবৰ্ষত প্ৰাক্-স্বাধীনতা সময়ত প্ৰধানতঃ চাৰিটা মুখ্য ৰাজনৈতিক দল আছিল যদিও স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ পিছত নতুনকৈ বহুত ৰাজনৈতিক দল গঠিত হয় ভাৰতবৰ্ষত ৰাষ্ট্ৰীয় দলৰ ওপৰঞ্চি বহুত আঞ্চলিক দল গঠিত হৈছে। ভাৰতৰ দৰে অসংখ্য ৰাজনৈতিক দ

Scanned with CamScanner

সদস্যপদ অবৈধ বুলি ঘোষণা কৰাত আৰু শ্ৰীমতী [illegible] আভ্যন্তৰীণ বিশৃংখলতাৰ বাবে জৰুৰীকালীন অৱস্থা ঘোষণা কৰা হৈছিল। জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ সময়ত হোৱা ক্ষমতাৰ অপব্যৱহাৰৰ বাবে তীব্ৰ জনমতৰ সৃষ্টি হৈছিল আৰু ইয়াৰ ফলস্বৰূপে ১৯৭৭ চনৰ লোকসভাৰ সাধাৰণ নিৰ্বাচনত প্ৰথমবাৰৰ বাবে কংগ্ৰেছ দল কেন্দ্ৰত বিপৰ্যয়ৰ সন্মুখীন হৈ শাসনৰ পৰা ক্ষমতাচ্যুত হৈছিল আৰু নৱগঠিত জনতা দল অৰ্থাৎ অ-কংগ্ৰেছী দলে পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে ক্ষমতা লাভ কৰিছিল। ইয়াৰ পিছত কংগ্ৰেছ দলত পুনৰ বিভাজন হৈছিল আৰু ১৯৭৮ চনৰ জানুৱাৰী মাহত শ্ৰীমতী ইন্দিৰা গান্ধীৰ সমৰ্থকসকলে শ্ৰীমতী গান্ধীক কংগ্ৰেছৰ সভানেত্ৰী হিচাপে নিৰ্বাচিত কৰি দলটোক কংগ্ৰেছ (ই) নামেৰে নামকৰণ কৰিছিল। ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছ দলৰ উত্তৰাধিকাৰী হিচাপে কংগ্ৰেছ (ই) দলে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি আছে বুলি ক'ব পৰা যায়। বৰ্তমান এই দলৰ সভানেত্ৰী হিচাপে ছোনিয়া গান্ধীয়ে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি আছে।

- **সংগঠন (Organisation) ঃ**

ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছত বৰ্তমান দুই ধৰণৰ সদস্য থাকে ঃ (১) প্ৰাথমিক (Primary) আৰু (২) সক্ৰিয় (Active)। ইয়াৰ তৃণমূল পৰ্যায়ত গাঁৱলীয়া অঞ্চলত 'প্ৰাথমিক সমিতি' আৰু নগৰীয়া অঞ্চলত 'ৱাৰ্ড সমিতি' থাকে। প্ৰাথমিক সমিতিৰ ওপৰত 'মণ্ডল কংগ্ৰেছ কমিটী', মহকুমাভিত্তিত 'মহকুমা কংগ্ৰেছ কমিটী', জিলা ভিত্তিত 'জিলা কংগ্ৰেছ কমিটী', ৰাজ্যিক পৰ্যায়ত 'প্ৰদেশ কংগ্ৰেছ কমিটী' আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত 'সৰ্বভাৰতীয় কংগ্ৰেছ কমিটী' থাকে। 'সৰ্বভাৰতীয় কংগ্ৰেছ কমিটী' হ'ল কংগ্ৰেছৰ সৰ্বোচ্চ কমিটী।

ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত সংগঠিত কাৰ্যনিৰ্বাহকখনক 'কংগ্ৰেছ কাৰ্যনিৰ্বাহক কমিটী' (Congress Working Committee) বোলা হয়।

এই কমিটীখনক কংগ্ৰেছৰ শীৰ্ষতম অনুষ্ঠান আৰু উৰ্ধ্বতম কৰ্তৃপক্ষ বুলি কোৱা হয়। [illegible]

Scanned with CamScanner

...কমিটীয়ে ৰাজ্যিক পৰ্যায়ত দল আৰু চৰকাৰৰ মাজত সমন্বয় সাধন কৰে আৰু দ্বিতীয়খন কমিটীয়ে ...ী বাছনি, নিৰ্বাচন পৰিচালনা আদি কাৰ্যবোৰ সম্পাদন কৰে। ওপৰৰ দুয়োখন সমিতিৰ মুৰব্বীজন হ'ল কংগ্ৰেছৰ সভাপতিজন।

কংগ্ৰেছ দলৰ মতাদৰ্শ, কৰ্মসূচী আৰু মূলনীতিসমূহ (Ideology, Programme and main Principles of Congress Party)

ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছ দল কোনো বিশেষ ৰাজনৈতিক মতাদৰ্শৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত নহয়। কংগ্ৰেছ দলে ৰাজনৈতিক বাতাৱৰণৰ পটভূমিত বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন কাৰ্যপন্থা গ্ৰহণ কৰে। কংগ্ৰেছৰ মতাদৰ্শ, কৰ্মসূচী আৰু মূল নীতিসমূহৰ আধাৰ হ'ল— মহাত্মা গান্ধীয়ে অনুসৰণ কৰা নীতি, কাৰ্যনিৰ্বাহক কমিটীৰ সভাত গ্ৰহণ কৰা সিদ্ধান্ত আৰু নিৰ্বাচনী ইস্তাহাৰত কৰা ঘোষণা।

কংগ্ৰেছ দলৰ মতাদৰ্শ কৰ্মসূচী আৰু নীতিসমূহ তলত বৰ্ণনা কৰা হ'ল ঃ

১। সমাজবাদ, ধৰ্মনিৰপেক্ষতা আৰু গণতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰা।
২। অহিংসা, সত্যবাদিতা আৰু নৈতিকতাক ৰাজনীতিৰ মেৰুদণ্ডৰূপে গ্ৰহণ কৰা।
৩। স্থানীয় স্বায়ত্তশাসন প্ৰচলনৰ ব্যৱস্থা কৰা।
৪। জীৱন-নিৰ্বাহৰ মানদণ্ডৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰা।
৫। মাদকদ্ৰব্যৰ ব্যৱহাৰ নিষিদ্ধ কৰা।
৬। নাগৰিকসকলৰ মাজৰ পৰা বৈষম্য আঁতৰ কৰা।
৭। অস্পৃশ্যতা নিৰ্মূলৰ কাৰণে প্ৰচেষ্টা চলোৱা।
৮। সংখ্যালঘুৰ স্বাৰ্থৰক্ষা কৰা।
৯। সমবায় আন্দোলন গঢ়ি তোলা।
১০। সাম্প্ৰদায়িকতাবাদ নিৰ্মূল কৰা।
১১। শিশু আৰু মহিলাৰ স্বাৰ্থ ৰক্ষা কৰা।
১২। সকলো নাগৰিকৰ বাবে ন্যায় প্ৰতিষ্ঠা কৰা।
১৩। অৰ্থনৈতিক স্বাৱলম্বিতা লাভকৰণ।
১৪। অনগ্ৰসৰ লোকসকলৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰা।
১৫। সকলোৰে বাবে কৰ্মসংস্থাপনৰ ব্যৱস্থা কৰা।
১৬। শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ অৱস্থাৰ উন্নতি সাধন কৰা।
১৭। শান্তি আৰু সহাৱস্থান নীতিৰ মাধ্যমত বিশ্বশান্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰা।
১৮। আন্তৰ্জাতিক ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্ৰত গোষ্ঠী নিৰপেক্ষ নীতিত বিশ্বাস কৰা।

Scanned with CamScanner

forward to set up political alliances to form coalition governments.

Lack of Ideological Commitment

Ideology equips a party with a meaningful end and the motivation necessary for mobilizing its organization to achieve that end. Despite their emphasis on ideological commitment, the main aim of all political parties in India has been to capture power. Today Indian politics has become more issue-oriented rather than ideologically committed. Political parties lack a clear cut ideology. As Francine Frankel has opined "Elections have been won not on the basis of the inherent strength of the ideology of a political party but on the basis of issues of immediate concern to the electorate."

Organizational Drawbacks

Another feature of the Indian party system is the organizational looseness of political parties and lack of party discipline. From the organizational point of view, the Indian party system has suffered at the hands of both the leaders and their followers. Most of the parties do not have democratically organized structures. Several political parties maintain no membership registers, keep no accounts, hold no organizational elections and lack organizational discipline. Parties are dominated by the 'top leaders' or the 'party elites'. A leader of towering personality can make or break a political party.

Dominance of Personality-Cult

7. Party politics in India is characterized by the dominance of individuals in the political parties. Political parties stand organized around charismatic personalities and their leadership. Parties are often formed not on ideological or programmatic basis but around politically influential individuals. Such parties become a group of power seekers whose fortunes depend on their leader and never acquire a mass base.

Dominance of Caste and Communal Forces

8. Political parties are ridden by caste and communal considerations to a large extent in India. It is evident right from the selection of candidates for contesting elections from the various constituencies, to the distribution of ministerial portfolios after the winning of elections. Every political party keeps in mind the caste and communal composition of the constituency while choosing the candidate. Attempts are made to influence the electoral behavior also on the basis of caste and communal identities. Parties are also dominated by caste and communal leaders.

Inner Factionalism and Groupism

Factions and Groupism within political parties has become a common feature of Indian party system. Internal factionalism and groupism is found in almost all the political parties. Groups owing loyalties to different leaders are present in different political parties. Such factional leaders compete among themselves for political influence within the party and the government. Such factionalism tends to keep the parties in a constant state of flux.

Emergence of regional political parties

In India several regional political parties have grown in number and influence.

Scanned with CamScanner

important to trace its history and to refer to its political logic in the context of the changing state-society relationship.

Features of Indian party system

1. **A multi-party system**

As a pluralist society, India has a multi-party system with several political parties continuously engaged in the political process. Several political parties functioning in the Indian parliamentary democracy, the Congress, Bharathiya Janata Party, Communist Party of India, Communist Party of India (Marxist), Bahujan Samaj Party, Janata Dal, Samata Party, Nationalist Congress Party at the national level and political parties like the National Conference, DMK, AIDMK, Telugu Desam, Akali Dal, Assam Ganaparishad, Samajwadi Party, Rashtriya Janata Dal, Trinamool Congress, Jharkhand Mukti Morcha etc at the regional level. Six political parties stand recognized as National level political parties (BSP, BJP, Congress, CPI, CPM, NCP) while around 45 parties are recognized as state level or regional political parties. In addition there are about 400 other registered parties. Although initially the party system in India worked as a one party dominant system, the opening of the era of coalition governments since 1989 has strengthened the multi-party system in India.

2. **One Party Dominance System**

The Indian party system was known as the one party dominant system because of the dominant position of the Congress party between 1947-1967; 1971-1977 as well as from 1980-89. The Congress party exercised a monopoly of power at the centre and, with a few exceptions, had been in control in most of the states. Rajni Kothari asserted that the Congress party, based upon a broad consensus, was able to accommodate diverse interest and factions within its fold.

3. **Endless proliferation of political parties**

There has been a mushroom growth of national, regional, communal and adhoc parties in India. No other democratic country in the world has such a multiplicity of political parties. The party structure has also been rapidly changing due to splits, defections, alliances and counter-alliances. This unusual growth of political parties is the result of a series of complex and inter-related development such as the emergence of new social aspirations, the political skill of the regional leaders and the excessive centralism and monopolistic policies of the Congress. Moreover, the formation and functioning of political parties is not regulated by law. This proliferation of political parties is not in the national interest as it hinders the emergence of a strong and effective opposition party.

Fragmented Opposition

A peculiar feature of the Indian party system is that although there are a number of opposition parties and groups, they do not constitute a credible national alternative. Ideological incompatibility, personal differences among party leaders and the refusal of the parties to merge their identity in the new organization also prevents the emergence of a credible national alternative. However, in the context of the coalition era, political parties have been coming

Scanned with CamScanner

- **ৰাষ্ট্ৰীয় দলসমূহ (National Parties) ঃ**

ভাৰতবৰ্ষৰ নিৰ্বাচন আয়োগে সৰ্বভাৰতীয় ভিত্তিত যিবোৰ ৰাজনৈতিক দলক স্বীকৃতি দিয়ে তেনেবোৰ দলক ৰাষ্ট্ৰীয় দল বুলি কোৱা হয়। ৰাষ্ট্ৰীয় দল হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰিবৰ বাবে নিৰ্বাচন আয়োগে দিয়া চৰ্তসমূহ পূৰণ কৰিব লাগিব। চৰ্তসমূহ হ'ল—

- **প্ৰথম চৰ্ত ঃ**

কোনো ৰাজনৈতিক দলে বিগত লোকসভা নাইবা বিধানসভাৰ সাধাৰণ নিৰ্বাচনত চাৰিখন বা তাতকৈ অধিক ৰাজ্যত, বৈধ ভোটৰ কমেও ৬ শতাংশ ভোট আৰু লোকসভাৰ নিৰ্বাচনত মুঠ চাৰিখন আসন লাভ কৰিব পাৰিলে ৰাষ্ট্ৰীয় বা সৰ্বভাৰতীয় ৰাজনৈতিক দল হিচাপে দলটোক নিৰ্বাচন আয়োগে স্বীকৃতি প্ৰদান কৰে।

- **নাইবা দ্বিতীয় চৰ্ত ঃ**

ৰাষ্ট্ৰীয় দল হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰিবৰ বাবে ৰাজনৈতিক দলটোৱে কমেও তিনিখন ভিন্ন ৰাজ্যত লোকসভাৰ মুঠ আসনৰ ২ শতাংশ আসন লাভ কৰিব লাগিব, অৰ্থাৎ লোকসভাৰ মুঠ ৫৪৩ খন আসনৰ কমেও ১১ খন আসন লাভ কৰিব পাৰিলে নিৰ্বাচন আয়োগে ৰাষ্ট্ৰীয় দল হিচাপে স্বীকৃতি প্ৰদান কৰে।

অৱশ্যে ইতিমধ্যে ৰাষ্ট্ৰীয় দল হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰা দলসমূহৰ বাবে ওপৰৰ চৰ্তসমূহ পূৰণ কৰিব নালাগে; যেতিয়ালৈকে নতুন চৰ্ত আৰোপ কৰা নহয়।

বৰ্তমান নিৰ্বাচন আয়োগৰ দ্বাৰা স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত **'ৰাষ্ট্ৰীয় দল'** হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰা হ'ল দল ছয়টা। এই দলসমূহ হ'ল— (১) ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছ (I.N.C); (২) ভাৰতীয় জনতা পাৰ্টি (B.J.P); (৩) ভাৰতৰ সাম্যবাদী দল (C.P.I.); (৪) ভাৰতৰ সাম্যবাদী দল (মাৰ্ক্সবাদী) (C.P.M.); (৫) ৰাষ্ট্ৰীয়তাবাদী কংগ্ৰেছ পাটি (N.C.P.) আৰু (৬) বহুজন সমাজ পাৰ্টি (B.S.P)। ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছ (ই), ভাৰতৰ সাম্যবাদী দল (CPI) ভাৰতৰ সাম্যবাদী দল (মাৰ্ক্সবাদী) ৰাষ্ট্ৰীয়তাবাদী কংগ্ৰেছ পাৰ্টি (NCP) আদি দলসমূহ হ'ল ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজনৈতিক দল।

ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছ (Indian National Congress)

ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ প্ৰায় ছয় দশক পূৰ্বে অৰ্থাৎ ১৮৮৫ চনত **এলান অক্টোভিয়াম হিউম নামৰ** এজন ইংৰাজ বিষয়াই কংগ্ৰেছ অনুষ্ঠানটো গঠন কৰিছিল। তেওঁক কংগ্ৰেছৰ পিতৃ বুলি গণ্য কৰা হয়। প্ৰথম অৱস্থাত কংগ্ৰেছ এটা অৰাজনৈতিক অনুষ্ঠান আছিল আৰু ইংৰাজবিৰোধী নাছিল। কিন্তু কিছুমান সংস্কাৰ সাধনৰ ক্ষেত্ৰত ইংৰাজৰ পৰা বিশেষ সঁহাৰি নোপোৱাত আৰু ইংৰাজৰ ভাৰতবিদ্বেষী মনোভাবৰ ফলত কংগ্ৰেছী লোকসকল আন্দোলনৰ পথ ল'বলৈ বাধ্য হৈছিল। ১৯০৫ চনত কংগ্ৰেছ চৰমপন্থী আৰু নৰমপন্থী দুটা গোটত বিভক্ত হৈছিল।

প্ৰথম মহাসমৰৰ পিছত মহাত্মা গান্ধীয়ে কংগ্ৰেছত যোগদান কৰি কংগ্ৰেছৰ নেতৃত্বৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰাৰ পিছত ভাৰতৰ প্ৰায় সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহে কংগ্ৰেছত যোগদান কৰি ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনত জঁপিয়াই

Scanned with CamScanner

১০। সুবিধাবাদী ৰাজনীতিৰ জোঁট (Politics of Opportunistic Alliances) ঃ

ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক দলসমূহক সুবিধা লাভ কৰাৰ কাৰণে বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন ৰাজনৈতিক দলৰ লগত জোঁট বন্ধা দেখা যায়। বৰ্তমান ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক দলসমূহে নিজৰ নীতিক বিসৰ্জন দি কম সময়ৰ বাবে লাভালাভ বিচাৰি জোঁট বান্ধে নাইবা সংযুক্ত চৰকাৰ গঠন কৰি ক্ষমতাত অধিষ্ঠিত হয়। ভাৰতবৰ্ষত সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ সময়ত প্ৰায় সকলোবোৰ ৰাজনৈতিক দলেক নিজৰ আদৰ্শক বিসৰ্জন দি সুবিধাবাদী ৰাজনীতিৰ বাবে সম্পূৰ্ণ বিপৰীতধৰ্মী আদৰ্শ থকা দলৰ লগত জোঁট বান্ধি নাইবা সংযুক্ত মৰ্চা গঠন কৰি নিৰ্বাচনত অৱতীৰ্ণ হয়।

১১। দলীয় নিয়মানুৱৰ্তিতাৰ অভাৱ (Lack of Party Discipline) ঃ

ভাৰতীয় দলীয় ব্যৱস্থাৰ আন এটা বৈশিষ্ট্য হ'ল দলীয় নিয়মানুৱৰ্তিতাৰ অভাৱ। ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ সদস্যসকলৰ মাজত নিয়মানুৰ্তিতাৰ অভাৱ থকাৰ বাবে দলীয় নেতাসকলৰ মতৰ লগত দলৰ নীতিৰ পাৰ্থক্য হ'লে মুক্তভাৱে বিদ্ৰোহ কৰাত দ্বিধাবোধ নকৰে। আনকি দলৰ মাজত থকা বিসম্বাদী নাইবা বিদ্ৰোহী নেতাসকলে নিৰ্বাচনৰ সময়ত দলীয় প্ৰাৰ্থীৰ বিপক্ষে নিৰ্বাচনত প্ৰচাৰ কৰে নাইবা নিজৰ দলীয় প্ৰাৰ্থীৰ বিপক্ষে নিৰ্বাচনী যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হয়। এনেক্ষেত্ৰত দলসমূহে সদস্যজনক দলৰ পৰা নিলম্বিত কৰে নাইবা ছবছৰৰ কাৰণে দলৰ সদস্যপদৰ পৰা বহিষ্কাৰ কৰে। কিন্তু দলৰ পৰা নিলম্বিত হোৱা সদস্যসকলে কিছুদিনৰ পিছত পুনৰ নিজৰ দলত যোগদান কৰে নাইবা দলৰ মাজত বিভাজন আনি নতুন দলৰ সৃষ্টি কৰে।

১২। বিৰোধী দলৰ ভূমিকা (Role of Opposition Party) ঃ

ভাৰতীয় দলীয় ব্যৱস্থাত বিৰোধী দলৰ ভূমিকা তেনেই নগণ্য বুলি ক'ব পাৰি। ভাৰতবৰ্ষৰ স্বাধীনতাৰ পিছৰ প্ৰথম চাৰিটা সাধাৰণ নিৰ্বাচনত অকল কংগ্ৰেছ দলৰ প্ৰভুত্ব আছিল, বিৰোধী দলৰ ভূমিকা ল'ব পৰা কোনো ৰাজনৈতিক দল নাছিল। ১৯৭৭ চনৰ সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ পিছৰ পৰাহে বিৰোধী দলৰ ভূমিকা কিছু পৰিমাণে দেখিবলৈ পোৱা যায়। বৰ্তমান ভাৰতবৰ্ষত বিভিন্ন দল জোঁট বান্ধি নাইবা সংযুক্তভাৱে বিকল্প চৰকাৰ গঠন বা চৰকাৰৰ কাৰ্যত বিৰোধিতা কৰাৰ বাবে আগবাঢ়ি আহিছে যদিও ইংলেণ্ডৰ দৰে শক্তিশালী বিৰোধী দলৰ ভূমিকা ল'ব পৰা অভাৱ এতিয়াও পৰিলক্ষিত হয়।

ভাৰতীয় দলীয় ব্যৱস্থা তীব্ৰতৰভাৱে সলনি হৈ এটা দলৰ প্ৰভুত্বৰ পৰা বহুদলীয় পদ্ধতিৰ ফালে অগ্ৰসৰ বৰ্তমান প্ৰকৃত বহুদলীয় পদ্ধতিত উপস্থিত হোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে। ভাৰতবৰ্ষত অসংখ্য ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু আঞ্চলিক ৰ সৃষ্টিয়ে ভাৰতৰ দলীয় ব্যৱস্থাক জটিল আৰু বিভ্ৰান্ত কৰি তুলিছে।

ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু আঞ্চলিক দলসমূহ
(National and Regional Parties in India)

ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাজনৈতিক দলসমূহক দুটা শ্ৰেণীত বিভক্ত কৰা হয়— (১) ৰাষ্ট্ৰীয় দল আৰু (২) আঞ্চলিক ভাৰতৰ নিৰ্বাচন আয়োগে কিছুমান চৰ্তসাপেক্ষে ৰাষ্ট্ৰীয় দল আৰু আঞ্চলিক দলসমূহক স্বীকৃতি দিয়ে।

2.5.20 12.55 pm
8.5.20 11.15 am
11.09

Scanned with CamScanner

- **নিৰ্বাচনত সফলতা আৰু বিফলতা (Success and Failure in Election) ঃ**

ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ পৰৱৰ্তী তিনি দশক কাল অৰ্থাৎ ১৯৭৭ চনলৈ কংগ্ৰেছ দলে সম্পূৰ্ণৰূপে ভাৰতীয় ৰাজনীতিত আধিপত্য চলাইছিল আৰু নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে কেন্দ্ৰত চৰকাৰ গঠন কৰিছিল। ১৯৭৭ চনৰ লোকসভাৰ নিৰ্বাচনত জনতা দলে জয়লাভ কৰি কেন্দ্ৰত চৰকাৰ গঠন কৰিছিল, কিন্তু দলৰ মাজত হোৱা বিবাদৰ ফলশ্ৰুতিত মাত্ৰ ২৮ মাহৰ পিছত দলটোৰ মাজত ভাঙোনে দেখা দিছিল আৰু সংখ্যালঘু দলত পৰিণত হৈছিল। ইয়াৰ ফলশ্ৰুতিত ১৯৮০ চনত মধ্যৱৰ্তী নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত হৈছিল আৰু কংগ্ৰেছ (ই) দলে পুনৰ ক্ষমতাত অধিষ্ঠিত হৈ একেলেথাৰিয়ে ১৯৮৯ চনৰ ১ ডিচেম্বৰলৈ শাসকীয় দল হিচাপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল। ইয়াৰ পিছত কিছুদিনৰ বাবে কংগ্ৰেছ (ই) দল ক্ষমতাৰ পৰা আঁতৰি থাকে যদিও ১৯৯১ চনৰ ২১ জুনত পুনৰ ক্ষমতাত অধিষ্ঠিত হৈ ১৯৯৬ চনৰ ১৬ মে'লৈ ক্ষমতাত আছিল। ১৯৯৬ চনত হোৱা সাধাৰণ নিৰ্বাচনত কংগ্ৰেছ (ই) দলে চৰকাৰ গঠন কৰাৰ বাবে আৱশ্যকীয় সংখ্যাগৰিষ্ঠতা লাভ কৰিব নোৱাৰি বিৰোধীপক্ষত আসন গ্ৰহণ কৰিছিল। ২০০৪ চনত অনুষ্ঠিত চতুৰ্দশ আৰু ২০০৯ চনত অনুষ্ঠিত পঞ্চদশ সাধাৰণ নিৰ্বাচনত কংগ্ৰেছ (ই) দল সৰ্ববৃহৎ দলৰ মৰ্যাদা লাভ কৰিলেও নিৰংকুশ সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰ অভাৱত অকলে চৰকাৰ গঠন কৰিবলৈ সমৰ্থ নহ'ল। তথাপি কংগ্ৰেছ (ই) দলে কেইবাটাও সহযোগী দলৰ সমৰ্থনক্ৰমে সংযুক্ত প্ৰগতিশীল মৰ্চা (United Progressive Alliance) নাম দি চৰকাৰ গঠন কৰিছিল আৰু কংগ্ৰেছ (ই)ৰ জ্যেষ্ঠ নেতা ড° মনমোহন সিঙৰ নেতৃত্বত চৰকাৰখন গঠিত হৈছিল। কিন্তু ২০১৪ চনৰ সাধাৰণ নিৰ্বাচনত এই দলটোৰ শোচনীয় পৰাজয় হয় আৰু লোকসভাৰ ৫৪৩খন আসনৰ ভিতৰত মাত্ৰ ৪৪খন আসন লাভ কৰিয়ে শান্ত থাকিবলগীয়া হয়। আনকি কংগ্ৰেছ (ই) দলে বিৰোধী দলৰ মৰ্যাদাও লাভ কৰিবলৈ সক্ষম নহ'ল।

ভাৰতৰ সাম্যবাদী দল (চি পি আই)

[Communist Party of India (C.P.I.)]

Scanned with CamScanner

people ... particular ideology. The political party constantly seeks to capture governmental power and ideology. The political party constantly seeks to capture governmental power to secure its ends. In a democracy, the party gets into power through elections.

In a Parliamentary system such of India, the political party winning the majority of seats in the Lower House of the Parliament forms the Government, while the Party or Parties failing to get the majority constitutes the opposition. Thus the Parliamentary government is always a Party government. It may be the government of a single party or it may be the government of a coalition of parties.

Definitions of political party

By a political party we mean a group of citizens more or less organized who hold common views, ideas on public questions and acting as a political unit seeks to obtain control of the government in order to further the policy which they profess.

According to Gilchrist a party may be defined as, "an organized group of citizens who profess to share the same political views and who by acting as a political unit try to control the Government."

INDIAN PARTY SYSTEM

Indian party system is unique. It does not fit into any kind of classification that is generally used to categorise the party systems. It is defined by the singular nature of Indian politics, on the one hand, and the nature of the state-society relationship on the other. In the last two decades, there has been a substantial change both in the nature of politics as well as in nature of relationship between the state and the society. One of the very important manifestations of change is visible in the context of the politicisation of the greater number of people, especially those belonging to the less privileged sections of society. That explains the change in the nature of the party system as well. The distinctive features that defined the party system of India in the first two decades after independence are no more to be seen at present. In order to understand the present nature of the party system, it is

Scanned with CamScanner